

JAPONSKÁ VÁLKA

VZESTUP A PÁD ŘÍŠE
VYCHÁZEJÍCÍHO SLUNCE
1931 – 1945

ALEŠ SKŘIVAN

JAPONSKÁ VÁLKA

VZESTUP A PÁD ŘÍŠE
VYCHÁZEJÍCÍHO SLUNCE
1931 – 1945

ALEŠ SKŘIVAN

NAKLADATELSTVÍ
EPOCHA

Copyright © Aleš Skřivan, 2021
Cover © Lukáš Tuma, 2021
Drawings © Martin Ďásek, 2021
Photos © Library of Congress, Wikimedia Commons, 2021
Czech Edition © Nakladatelství Epoque, Praha 2021

ISBN 978-80-7557-974-4 (print)

ISBN 978-80-278-1004-8 (ePub)

ISBN 978-80-278-1005-5 (mobi)

ISBN 978-80-278-1006-2 (pdf)

OBSAH

Úvodem	9	Atentát na ministerstvu války	104
Mandžusko	17	Vzpoula mladých důstojníků 1936	107
Kořist na kontinentě	17		
Politika barona Tanaky	19		
Smrt Hamagučiho	26	Tažení v Číně	123
Březnové spiknutí 1931	29	Hirota a pakt proti Kominterně	123
Poslední přípravy	32	Nominace Sendžuró Hajašiho	126
Mukdenský incident	36	První kabinet knížete Konoeho	128
Trojí intrika	39	Šanghaj 1937	130
Opět Společnost národů	46	Zkáza města Nankingu	136
Stimsonova doktrína a Lyttonova komise	51	Postoj velmocí	146
Šanghajska válka	52	Japonské cíle	150
Stát Mandžukuo	61	Jezero Chasan	153
15. květen 1932	63	„Nový řád“ a „nová struktura“	154
Japonci v Mandžusku	70	Jednání s Německem	156
Zpráva Lyttonovy komise	72	Chalchyn-gol	161
Odchod ze Ženevy	75	Pád Hiranumovy vlády	163
Mezihra 1933–1936	79	Nad propastí války	167
„Císařská cesta“ nebo „kontrola“?	79	Přechodné kabinetů:	
Generál Sadao Araki	80	Abe a Jonai	167
Puč, který se nekonal	84	Po kapitulaci Nizozemí a Francie	171
Proces s vrahy Inukaie	86	Znovu kníže Kono	175
Přesuny v armádě	87	Indočína a Východní Indie	181
Námořní zbrojení	90	Pakt tří	185
Souboj pokračuje	92		
Stupňování tlaku v Číně	96		
Předehra konfrontace	101		

Přípravy a pochybnosti	188	Ztroskotání	
Američané a Britové	194	japonského náporu	319
Na diplomatickém poli	199	Střetnutí vrcholů	324
Velká hra Jósuke Macuoky	206	„Strategický ústup“	329
Zmrazení japonských aktiv	217	Z ostrova na ostrov	335
Čas neblahých rozhodnutí	222	Kampaň na Nové Guineji	335
Kníže Konoe odchází	228	Smrt Jamamotova	345
Kostky jsou vrženy:		Císař je nespokojen	350
4. listopad 1941	232	Další japonské neúspěchy	352
Kruh se uzavírá	238	„Nezávislost“	
Poslední dny	247	pod japonským dohledem	358
Útok	253	„Mírová frakce“	
Japonský blitzkrieg	261	a otázka východiska z války	360
Obrana ostrova Wake	267	Předehra agónie	363
Hongkong	267	K atolům	
Malajské tažení		středního Pacifiku	363
a pád Singapuru	269	Žádné námitky	
Barma	275	nebudou připuštěny...	367
Filipíny	275	Vše rozhodne jediná bitva	370
Nizozemská Východní Indie	281	Cíl: Saipan	372
Akce plukovníka Doolittla	283	„Lov krocanů“ u Marian	376
Bitva v Korálovém moři	285	Prolomení „vnitřní linie“	
Bod obratu: Midway	287	japonské obrany	381
Guadalcanal	295	Pád šóguna	386
Midwayský šok	295	Na válčišti	
Počátek		Čína–Barma–Indie	391
operace Watchtower	297	Barmský klíč	391
Noční bitva u ostrova Savo	303	Před branami Indie	394
Vylodění Američanů	306	Čínský útok	
Bitva u východních		v severní Barmě	397
Šalomounových ostrovů	307	Operace Iči	399
Přísahám vám,		Čankajšek vs. Stilwell	402
že nepřítel rozdrtíme...	309	Filipíny	407
Jestliže neuspějeme...		Cesta k rozhodnutí	407
nikdo nemůže očekávat,			
že se vrátí do Japonska	312		

Velení přebírá		Smrt, jež ničí vše	509
generál Jamašita	411	Nagasaki	517
Vylodění	412		
Největší námořní bitva		Kapitulace	521
v dějinách	420	Břemeno odpovědnosti	521
Božský vítr kamikaze	431	Vzpouza	531
Zkáza císařské flotily	437	Hovoří císař	542
Pád Leyte	439		
Invaze na Luzon	443	Místo epilogu: účtování	553
		Poznámky	563
Poslední pevnosti	449	Úvodem	563
Noční můra: Iwodžima	449	Mandžusko	563
Námořní pěchota		Mezihra 1933–1936	567
postupuje	456	Tažení v Číně	568
Hoří Tokio	462	Nad propastí války	570
Směr Okinawa	468	Japonský blitzkrieg	573
Poslední akce		Guadalcanal	573
spojeného loďstva	472	Z ostrova na ostrov	577
Kuniaki Koiso odchází	475	Předehra agónie	578
Dvojí hra		Na válčišti	
admirála Suzukiho	479	Čína–Barma–Indie	580
Nepřítel před branami	480	Filipíny	581
		Poslední pevnosti	582
Jaderný úder	489	Jaderný úder	584
Nesmělé pokusy	489	Kapitulace	585
Bez vyhlídek	492	Místo epilogu: Účtování	587
Poždavek vojáků:			
boj až k hořkému konci	495	Výběrová bibliografie	589
Jak použít novou zbraň	499		
Osudné rozhodnutí	503	Summary	595

ÚVODEM

V polovině 19. století bylo Japonsko zemí, o níž měli Evropané jen kusé a nepřesné informace. Například odhady rozlohy ostrovů se značně rozcházely – od několika desítek tisíc až po tři čtvrtiny milionu kilometrů čtverečních. Podobně kolísaly i údaje o počtu obyvatel – od 15 do 50 milionů. Podle některých zpráv mělo v Edu (dnešním Tokiu) žít 10 milionů lidí. Tyto zkreslené představy nebyly důsledkem nezájmu o vzdálenou zemi. Naopak. Hlavní příčinu je třeba hledat v izolaci Japonska.

Až do roku 1867 byla veškerá skutečná moc v ostrovní říši soustředěna v ruce šógunových,¹⁾ zatímco moc císaře byla pouze nominální. V roce 1603 se stal šógunem Iejasu z rodu Tokugawa, jehož členové řídili osudy Japonska po více než čtvrt tisíciletí. Již na samém počátku tokugawské éry se Japonsko téměř hermeticky uzavřelo vůči pronikání vlivu cizinců. V roce 1614 vyšel zákaz šíření křesťanství, v roce 1636 došlo k vyhoštění Španělů, o čtyři roky později je následovali Portugalci. Jedinou výjimku představovali Nizozemci, jimž se podařilo udržet přátelské vztahy se šógunem, a díky tomu jim byla povolena omezená obchodní činnost. Střediskem jejich působnosti byl ostrůvek Děšima u Nagasaki.

Šógunové vládli z Eda tvrdou rukou, jejich hlavním cílem bylo udržet stabilitu feudálních vztahů. Císařský dvůr v Kjótu byl záměrně izolován a vzdálen rozhodování. Tokugawský režim nabyl poměrně brzy, již za třetího šóguna Iemicua (1623–1651) konečné podoby, došlo k pevnému vymezení ekonomických i sociálních hranic ve feudální struktuře. Japonská společnost vykrytalizovala do krajně statické podoby.

Z obecného hlediska existovaly dva druhy šlechty – dvorská (kuge) a vojenská (buke). Vojenská šlechta zahrnovala jednak poměrně početnou vrstvu prostých samurajů, jednak knížata (daimjó). Samurajové – nižší vojenská šlechta – tvořili družinu šóguna, popřípadě jednotlivých knížat. Jelikož většinou nevladnili půdu a kodex Bušidó samurajům zakazoval zabývat se jakoukoli činností mimo vojenskou službu, žili pouze z rent, které jim vypláceli jejich páni. Ještě v roce 1870 bylo v Japonsku na 450 000 samurajských rodin, počet jejich příslušníků se blížil dvěma milionům, což

představovalo téměř 6 % populace. Knížata se dělila do tří kategorií. Nejvýše stáli tzv. daimjó šimpan (Tokugawové a spřízněné rody), následovali daimjó fudai (vazalové šóguna) a konečně daimjó tozama, kteří nebyli vazaly Tokugawů a naopak se pokládali za jim rovné. Tato skupina vyšší šlechty znamenala vždy největší nebezpečí pro šógunát, který se snažil podlomit její moc různým způsobem. Tato knížata neměla přístup k nejvyšším státním úřadům, jejich panství byla obklopena lény oddaných daimjó fudai, případná politická činnost byla podvazována systémem rukojmí, neboť rodiny knížat byly nuceny setrvávat v Edu. Navzdory těmto skutečnostem se čtyři knížectví na jihozápadě – Sacuma, Čóšú, Tósa a Hizen – stala hlavními centry protišogunátní opozice.

Šógunové úzkostlivě dbali o to, aby ustálený ekonomický a politický systém nebyl narušován zvenčí ani zevnitř. Přesto se jim nepodařilo zabránit hromadění problémů. Během 18. století došlo k závažným hospodářským změnám. Většina daní již byla odváděna v penězích, objevily se první změny v organizaci výroby. Po léta byla udržována stálá hranice populace. V údobí 1726–1848 mělo Japonsko kolem 26 milionů obyvatel. Přesto narůstaly palčivé problémy japonského venkova, který představoval hlavní ekonomickou základnu tokugawského režimu. Ve městech se zvolna prosazovala nová vrstva obyvatel – obchodníci a bankéři, kteří sice někdy nalézali cestu mezi nobilitu (například byli adoptováni samuraji), ale z hlediska politického a mocenského setrvali v naprosto podřadném postavení.

V době, kdy končilo postupné formování protitokugawské opozice, došlo k vážnému otřesu, který byl důsledkem úspěšného pokusu americké expedice komodora Perryho otevřít Japonsko cizímu vlivu. O průlom do neproniknutelné bariéry, vybudované šógunem, se pokoušely evropské expedice od přelomu 18. a 19. století. Neúspěchem skončilo jednání ruské mise Laksmanovy v Hakodate (1792–1793) i Rezanovovy v Nagasaki (1804), stejné výsledky přinesly i další výpravy v letech 1806–1807 a 1809–1813. Případné „otevření“ Japonska mělo značný význam i pro Spojené státy, třebaže podle počátečních amerických představ měly ostrovy sloužit jen jako opěrný bod pro lodí plavící se do Číny. Projekt výpravy schválil americký Kongres již v roce 1845, ale teprve v roce 1852 se záležitost dala do pohybu. Tehdy totiž prezident Fillmore jmenoval velitelem výpravy komodora Matthewa Calbraitha Perryho. Tento muž veplul 8. července 1853 se čtyřmi loděmi do Edoského (dnes Tokijského) zálivu. Jeho příjezd vyvolal jednu z největších krizí japonských dějin. Po předložení požadavků Perry odplul, aby Japoncům poskytl čas na rozmyšlenou.²⁾ V časové mezeře mezi prvním a druhým

příjezdem americké výpravy se šógun v tísní dopustil závažné chyby – projevil slabost tím, že požádal o radu císaře a nejmocnější daimjó tozama. Nakonec byla 31. března 1854 podepsána tzv. kanagawská smlouva s USA.³⁾ Měla sice poměrně úzké zaměření, ale v jednom znamenala zásadní obrat – cizímu obchodu byly otevřeny přístavy Šimoda a Hakodate. Amerického příkladu následovaly další mocnosti. V říjnu 1854 podepsal s Japonci britský admirál sir James Stirling, v únoru 1855 ruský admirál hrabě Puťatin, v lednu 1856 si novou smlouvu vynutili i Nizozemci.

Šógun se podpisem smluv dostal do svízelné situace, neboť byl opozicí obviněn ze zbabělosti a zrady. Neuspěl ani jeho pokus svalit odpovědnost za tato jednání na císaře. Centrem opozice proti šógunátu se stal císařský dvůr v Kjótu, jejím hlavním pojítkem bylo heslo „návratu veškeré moci do rukou císaře“. Právě princip legitimacy umožnil dočasné stmelení různých sil nespokojených se šógunátem. V letech 1858–1863 provedli pobouření samurajové několik útoků na cizince (zřejmě nejznámějším případem bylo zavraždění Brita C. L. Richardsona v roce 1862), což vyvolalo vážnou hrozbu odvety ze strany cizinců. Problém tokugawského režimu násobila i skutečnost, že po podpisu smluv se země dostala do ekonomicky nevýhodného postavení. Evropané i Američané kromě jiného využívali k obohacování se rozdílných cen zlata a stříbra. Tehdy byl v Evropě vzájemný poměr ceny obou kovů 1:15, kdežto v Japonsku pouze 1:5. Japonské obchodníky poškozovala také fixace celních sazeb.⁴⁾

Podpisy smluv šógunát nezachránily. Naopak, cizinci, především Britové, se začali orientovat na podporu opozičních sil. Další vývoj ovlivnila i vlna rolnických nepokojů na přelomu let 1867/1868. Během roku 1867 se spád událostí zrychlil. Zemřel císař Kómei a na trůn dosedl patnáctiletý Mucuhitto-Meidži.⁵⁾ Říjnové memorandum knížete z Tósy požadující odstoupení šóguna a návrat veškeré moci do rukou císaře se stalo bezprostředním impulsem k otevřenému vystoupení. Následovala krátká občanská válka, v níž byl šógun Keiki poražen a po bitvě u Fušimi v lednu 1868 kapituloval. Krátce nato byl zlomen i odpor jeho stoupenců na severu Japonska.

Moc císaře byla „restaurována“. Nešlo však pouze o mocenský přesun. Zvrat z let 1867/1868 umožnil cestu k urychlené modernizaci Japonska. Od likvidace šógunátu (1868) do první světové války prošlo Japonsko skutečně bouřlivým vývojem. Ze zaostalé a vnitřně roztržité země se stalo velmocí, která začala působit jako závažný faktor světové politiky. Uvedené období lze zhruba rozdělit na dvě fáze – první od roku 1868 do války s Čínou, v letech 1894/1895 je charakterizována změnami ve vnitropolitické struktuře

a ekonomickou modernizací. Druhá fáze (od poloviny devadesátých let 19. století do první světové války) je obdobím, kdy Japonsko definitivně vstupuje do koncertu velmocí a zesiluje tlak v oblasti zahraniční politiky.

Po celou éru Meidži si udržely rozhodující vliv mocné klany z někdejších čtyř jihozápadních knížectví – Sacumy, Čošú, Hizenu a Tósy. Politicko-administrativní sjednocení země bylo dokončeno roku 1871 likvidací feudálních lén a zřízením prefektur. V roce 1872 byla zavedena všeobecná branná povinnost a byly zrušeny výsady samurajů. Pozemková reforma provedená v letech 1872/1873 nedokázala vyřešit všechny problémy japonského venkova. Odstraněním šlechtického monopolu vlastnictví půdy přineslo výhody pouze úzké vrstvě ekonomicky silných rolníků, kteří se stali oporou režimu na venkově.

Vznikající průmysl se těšil široké vládní podpoře, mnohé podniky původně založené a financované ze státních prostředků byly po čase levně prodávány do soukromých rukou. Systém ochranných opatření měl sloužit k povzbuzení rozvoje domácího průmyslu, daňové břemeno bylo přesunuto na venkov, který do státní pokladny odváděl na 80 % veškerých daní. Pauperizované masy venkova se staly zásobárnou levných pracovních sil pro průmysl. Také buržoazie byla pevně připoutána k absolutistickému režimu. Mimo nově zřizovaných podniků si udržely a rozšířily své pozice i staré firmy. „Zaibacu“ – nejmocnější japonské monopoly, jako byly například společnosti Micui, Micubiši, Sumitomo, Furukawa či Jasuda – většinou měly velmi starou tradici, některé vznikly již za šógunátu. Původně měly jen obchodní, popřípadě lichvářský charakter, teprve koncem 19. století se změnily ve skutečné ekonomické kolosy, které ovládly hospodářství země.

Pokud jde o charakter industrializace, zpočátku zcela převládal textilní průmysl. Až do devadesátých let tvořilo surové hedvábí 50 % japonského exportu. Teprve koncem devadesátých let nastal rozvoj těžkého průmyslu, do té doby byla průmyslová výroba oceli a železa vcelku nepatrná. V období modernizace tvořily hlavní složku dovozu stroje, strojní zařízení a průmyslové výrobky. Již tehdy se projevovala trvalá závislost na dovozu surovin, což stále více ovlivňovalo vzrůst expanzivních tendencí zahraniční politiky Japonska.

Tempo modernizace se postupně zrychlovalo. Již v roce 1868 vznikl moderní poštovní systém, o rok později byla uvedena do provozu první telegrafní linka. V roce 1870 byla zahájena pravidelná lodní doprava mezi Tokiem a Ósakou. Od roku 1872 fungovala první železniční trať – na konci 19. století bude japonská železniční síť mít již téměř 5000 km. Vznikají společnosti pro námořní dopravu. Během necelého čtvrtstoletí tonáž obchodního loďstva

vzrostla téměř dvacetkrát (1885 – 59 000 tun; 1907 – 1 115 000 tun). Již v roce 1868 byla stanovena směnná hodnota jenu, od roku 1872 se projevovaly snahy reformovat bankovní systém podle amerického vzoru a vyústily v založení Ústřední japonské banky (1882) a Jokohamské banky (1887).

Modernizace hospodářství a správní reformy vyvolaly silnou nespokojenost jedné ze základních vrstev staré struktury – samurajů. Jejich část se sice významně podílela na akcích proti šógunátu, ovšem začlenění této masy do nového systému představovalo obtížný problém. Samurajové se cítili poškozeni zrušením svých výsad i zavedením všeobecné branné povinnosti. Znepokojil je i vládní návrh z roku 1873 – místo dosavadních pravidelně vyplácených penzí měli dostat jednorázové odstupné. Ačkoli nově se formující ozbrojené síly stejně jako například policejní sbory poskytly zabezpečení mnoha bývalým samurajům, ti jako celek považovali své životní zájmy za ohrožené. Kromě toho stále častěji vyjadřovali nespokojenost se „slabou“ zahraniční politikou vlády. Jejich bojechtivost neuspokojila ani výprava na Tchaj-wan v roce 1874. Nespokojenost mezi samuraji vyústila v několik ozbrojených akcí, z nichž největší bylo povstání v Sacumě roku 1877.

Ekonomická modernizace byla doprovázena základními změnami ve vnitropolitické struktuře. Od počátku sedmdesátých let probíhala diskuse o zavedení ústavy. Vláda velmi tvrdě potlačovala tzv. hnutí za svobodu a demokratická práva (džijú minken undó), které požadovalo zřízení konstitučního režimu. V osmdesátých letech vznikly první politické strany nového typu. Nadále však udržovaly spojení se starými klany. Zprvu nebyly ani mocenskými seskupeními a neměly podporu veřejnosti. Jejich počáteční činnost byla téměř výlučně založena na politické působnosti jednotlivců. První kroky na cestě k ústavnímu režimu byly podniknuty již v roce 1870, kdy byl Hirobumi Itó vyslán do USA a Evropy, kde měl studovat ústavy jednotlivých států. Teprve v roce 1881 vyšel císařský dekret, slibující zavedení ústavy do deseti let. V údobí 1884–1886 sepsal Itó se spolupracovníky japonskou ústavu, která byla vyhlášena 11. února 1889. Sama ústava byla pojata spíše jako čin benevolentního panovníka než jako splnění požadavků národa. Vzorem při vypracování byla především pruská ústava. Podle tohoto dokumentu byl císař „posvátnou a nedotknutelnou osobou“, jeho pravomoci byly neobyčejně široké: svolával a rozpouštěl parlament, schvaloval a vyhlašoval zákony, jmenoval a odvolával všechny vysoké civilní i vojenské hodnostáře, byl vrchním velitelem ozbrojených sil, vyhlašoval válku, uzavíral mír, schvaloval mezinárodní smlouvy, pouze jemu byl odpovědný ministerský předseda. Parlament, který se poprvé sešel v roce 1890, byl dvoukomorový.

Členy Horní sněmovny jmenoval císař, poslanci Dolní sněmovny byli voleni na základě velmi vysokého volebního cenzu – volební právo mělo zpočátku pouze 1 % obyvatelstva.

Již od restaurace Meidži hrála v japonské politice zcela výjimečnou úlohu armáda. Generální štáb pozemních sil, zřízený v roce 1878, byl vyňat z pravomoci ministerstva války a podléhal přímo císaři. Obdobným způsobem bylo řízeno i válečné námořnictvo. Ministři války a válečného námořnictva měli v kabinetu privilegované postavení. Pouze oni a premiér se mohli obracet přímo k císaři, jejich demise znamenala prakticky vždy odstoupení celé vlády. Touto cestou mohly ozbrojené síly kdykoli vyvíjet tlak na politické scéně. Značná část členů důstojnického sboru i vysoké byrokracie se rekrutovala ze samurajů bývalých knížectví Sacuma (válečné námořnictvo) a Čošú (pozemní síly). Prakticky až do roku 1898 byli premiérové jmenováni z příslušníků těchto klanů.

Rozhodující slovo při sestavování každé vlády měla byrokracie, a především „genró“,⁶⁾ skupina politiků, kteří působili jako nejbližší poradci císaře při všech rozhodnutích zásadní důležitosti. „Genró“ ovlivňovali japonskou politiku po celá desetiletí, jejich pozice byla výjimečná, formálně ovšem nenesli žádnou odpovědnost.

Od poloviny devadesátých let 19. století se neobyčejně zrychlilo tempo rozvoje japonského hospodářství. Zvláště charakteristický byl vzrůst těžkého průmyslu. Jenom v dekádě od rusko-japonské do první světové války se zvýšil objem hutní výroby desetkrát. V údobí 1903–1913 se akciový kapitál průmyslových společností ztrojnásobil, 38 % veškerého průmyslu bylo v rukou monopolních sdružení. Rozvoj těžkého průmyslu vyvolal zvýšenou spotřebu surovin, což se odrazilo v zesílení expanzivních tendencí zahraniční politiky.

V devadesátých letech byli největšími soupeři na politické scéně dva příslušníci klanu z Čošú – Hirobumi Itó a Aritomo Jamagata. V otázkách vnitřní i zahraniční politiky zastávali rozdílná stanoviska. Někdejší samuraj a budovatel moderní japonské armády generál (později maršál) Jamagata podporoval ideu urychlené expanze na kontinentě směřující především do Koreje, a to i za cenu případného střetnutí s Čínou a Ruskem. Itó oponoval myšlence anexe Koreje, ve vnitřní politice byl zastáncem postupné liberalizace.⁷⁾ Jamagata byl naproti tomu stoupencem politiky „tvrdé ruky“. Postupně relativně umírněný Itóův kurs ztrácel půdu pod nohama a od přelomu století se jednoznačně prosazoval expanzionistický směr.

Od roku 1898 byly vlády oficiálně sestavovány za účasti předáků politických stran. Nejdůležitější úlohu tehdy hrály Konstituční strana (Kenseitó),

založená roku 1898 Ókumou a Itagakim,⁸⁾ a Sdružení politických přátel (Seijúkaj), zformované roku 1900 Itóem. Právě Seijúkaj se stala oporou vlády v parlamentě, její předáci Saiondži a Kacura se od roku 1901 po dvanáct let střídali v čele kabinetů.

Během devadesátých let se Japonsko začalo vymaňovat ze systému nerovnoprávných smluv, které mu kdysi vnutily západní velmoci. Vítězná válka s Čínou (1894/1895) byla důležitým krokem na cestě kontinentální expanze. Japonské oddíly se podílely na potlačení tzv. boxerského povstání v Číně (1899–1901), podpis spojenecké smlouvy s Velkou Británií 30. ledna 1902 znamenal definitivní přijetí mezi velmoci a současně působil jako silná podpora ambic mocenských špiček. Neobyčejnou váhu pro vzrůst japonského vlivu měla vítězná válka s Ruskem (1904–1905), která znamenala zisk pozic v Koreji (anektována 1910) a jižním Mandžusku. Nové smlouvy s Velkou Británií (1905, 1911) a carským Ruskem (1910, 1912) posílily postavení Tokia na mezinárodní scéně. První světová válka tedy zastihla Japonsko poměrně dobře připravené k dalším výbojům.

Válka připoutala hlavní zájmy velmocí převážně k Evropě, což uvolnilo prostor japonské aktivitě na Dálném východě, především v Číně. V první dekádě poválečného údobí se však Japonsko muselo znovu vyrovnávat s „návratem“ velmocenského zájmu na Dálný východ a do Tichomoří. Současně bylo konfrontováno se složitým a bouřlivým vývojem v Číně. Na prahu třicátých let ostrovní říše definitivně nastoupila cestu k prosazení svých mocenských i politických cílů silou, v roce 1931 začala první fáze japonské agrese v Číně.

Dlouholetý zájem o zahraniční politiku i vnitřní vývoj Japonska dal vzniknout mému záměru přiblížit čtenáři tuto problematiku v údobí let 1931–1945. Od roku 1931 měla křivka japonské expanzivní politiky trvale vzestupný charakter. První fáze války v Tichomoří – období od přepadení Pearl Harboru do bitvy u Midwayských ostrovů na počátku června 1942 – přinesla Japonsku značné úspěchy a nesporně znamenala vyvrcholení jeho expanze.

Naši čtenáři se v minulosti mohli seznámit s detailním líčením některých fází války v Tichomoří. Většinou však šlo o prezentaci problémů pod zorným úhlem spojeneckého zájmu a postupu, jež byla navíc jednoznačně orientována jen na vlastní průběh bojových operací. Můj záměr byl širší a podstatně odlišný. Šlo mi o to, předložit čtenáři pohled na vývoj vnitřní a zahraniční politiky i válečného úsilí Japonska v letech 1931–1945, řečeno s jistou nadsázkou, napsat dějiny „japonské války“. V dané souvislosti však

nebylo možné sledovat pouze bezprostřední vývoj hlavních událostí na poli válečném. Složitý vnitropolitický vývoj v předválečném údobí, ekonomická situace, politika v okupovaných zemích, důsledky spojeneckého bombardování, nesmělé pokusy na cestě hledání východiska z války, jaderný úder, nesmírně svízelná cesta ke kapitulaci, úloha císaře, dvorských kruhů, vlády i vojenského velení, otázka potrestání válečných zločinců – tyto a mnohé další problémy bylo třeba zkoumat, aby vznikl úplný a pokud možno poutavý obraz cesty vzestupu a pádu říše vycházejícího slunce.

MANDŽUSKO

KOŘIST NA KONTINENTĚ

Do konce léta roku 1931 zbývají pouhé čtyři dny, necelých sto hodin. Čern noci nad pláněmi vzdáleného Mandžuska prosekávají kužely světla z předku mohutné lokomotivy. Expres s jistotou ukrajuje vzdálenost mezi Čchang-čhunem a Mukdenem. Japonská souprava na japonské trati řízené a hlídané Japonci – poněkud zvláštní, uvážíme-li, že Mandžusko je součástí Čínské republiky. Pohled do historie mnohé vysvětlí, ale zatím sledujme dál náš expres, který se blíží k cíli. Věcný pozorovatel by mohl namítnout: proč tolik zájmu o jediný vlak? Vždyť většina pasažérů později potvrdí, že cesta probíhala nerušeně a souprava přijela přesně podle jízdního řádu. Dvacet minut před jedenáctou hodinou v noci dorazila na mukdenské nádraží. Ovšem najdou se i jiní svědkové. Ti, rovněž později, odpřisáhnou, že o dvacet minut dříve – tedy ve 22.20, jen několik kilometrů před Mukdenem – vybuchla v kolejišti puma, údajně nastražená čínskými záškodníky.

Historie tuto událost označí jako tzv. mukdenský incident. Mnohem důležitější než bezprostřední souvislosti jsou v tomto případě důsledky. Japonské ozbrojené síly umístěné v Mandžusku totiž okamžitě zahájily rozsáhlé akce proti Číňanům, bleskově ovládly nejdůležitější centra a záležitost vyvrcholila odtržením tří mandžuských provincií⁹ od Číny a založením loutkového státu Mandžusko, zcela ovládaného Japonci.

Japonsko takto nastoupilo cestu otevřené agrese dávno předtím, než se nacisté dostali k moci, i před Mussoliniho útokem na Etiopii. Snad právě proto krize na Dálném východě v roce 1931 vedla některé historiky k závěru, že „první bitvy druhé světové války byly vybojovány ve vzdáleném Mandžusku...“

Japonský zájem v této oblasti je záležitostí staršího data. Tři provincie na severovýchodě někdejší Čínské říše, kolébka poslední dynastie, se již na sklonku minulého století proměnily v magnet, který stále větší silou přitahoval pozornost politiků, vojáků i podnikatelů říše vycházejícího slunce. Válka s Čínou v letech 1894/1895 ještě japonské ambice příliš neuspokojila.

Mnohé se mělo změnit až po střetnutí s Ruskem o deset let později. Carský režim uznal jižní polovinu Mandžuska za japonskou zájmovou sféru. Do japonských rukou se dostala strategicky významná jižní větev Východočínské dráhy, spojující Charbin s portarthurskou pevností a přístavem Dairen na Kuantungském poloostrově, který přešel do japonské správy. Toto je doba vzniku všemocné Společnosti Jihomandžuské dráhy,¹⁰ zde se začínají psát dějiny neblaze proslulé Kuantungské armády,¹¹ jež se stala důležitým nástrojem japonské expanze na Dálném východě.

První světová válka upoutala velmoci především v Evropě. V Číně se pro Japonsko otevřela jedinečná šance, kterou se snažilo bezezbytku využít a rozšířit své pozice. Po válce se ostatní velmoci – hlavně USA – pokoušely zbrzdit nástup Japonska, které střídavě uplatňuje „tvrdší“ a „smířlivější“ kurs ve své zahraniční politice na kontinentě.

Již před rokem 1931 bylo Mandžusko nejednou ohniskem napětí a místem ozbrojených konfliktů. Důvody jsou vcelku zřejmé, ať máme na mysli výhodnou strategickou polohu mandžuských provincií, nebo jejich značné přírodní bohatství. Ohromné zásoby uhlí, kvalitní železné rudy a dalších surovin stejně jako například produkce obilovin a sójových bobů – tato lákadla rozněcovala zájem Japonců. Stále častěji se v Tokiu ozývaly hlasy volající po uznání „zvláštních práv“ Japonska v Mandžusku. Paradoxní je jedna věc – tento pojem nebyl nikdy přesně definován ani samotnými Japonci, ale ti se přesto uznání oněch „zvláštních práv“ pravidelně a důrazně domáhali. „Zvláštní zájmy Japonska,“ píše vikomt Išii ve svých pamětech, „nejsou plodem mezinárodních jednání, ale jsou spíše založeny na geografických a historických vztazích Japonska ke kontinentu.“ Japonská hlediska byla jasná – Mandžusko bylo chápáno jako vstupní brána asijského kontinentu, důležité nástupiště k případnému útoku proti Číně i proti SSSR, zdroj surovin a odbytiště průmyslových výrobků. Cíl politiky tokijské vlády zůstával i ve dvacátých letech zřejmý. Šlo o to dále upevňovat pozici v Mandžusku a připravit vhodné podmínky pro rozšíření expanze v Číně. Existoval pouze rozdíl v názoru na to, jak tohoto cíle dosáhnout.

První směr na politickém kolbišti prezentovala především strana Ken-seikai (Konstituční společnost), po reorganizaci v roce 1927 se její dědičkou stala Minseitó (Strana národní politiky). Obě se opíraly o spolupráci s mocným koncernem Micubiši a vyjadřovaly názor liberálně orientované buržoazie. Podle představ politiků Minseitó měl být průběh expanze v Číně zajišťován především ekonomickými prostředky. Tento kurs zahraniční politiky bývá tradičně spojován se jménem ministra zahraničí barona Kidžuró

Šidehary, dokonce se hovoří o „šideharovské diplomacii“, která se větší snáží vyhnout vtažení Japonska do ozbrojených konfliktů na čínské pevnině.

Zcela jiné prostředky kontinentální politiky prosazovali protihráči Šidehary a strany Minseitó. Sdružovali se v řadách strany Seijúkaj (Konstituční společnost politických přátel), která měla pozice především na venkově, podporovali ji velcí vlastníci půdy i dvorská aristokracie. Těsné byly její vazby ke koncernu Micui.

K odpůrcům „slabé“ šideharovské politiky patřili i členové různých radikálně pravicových, většinou extrémně nacionalistických spolků a organizací. Některé vznikly ještě za éry Meidži, k nejznámějším patřily Společnost černého draka,¹² Společnost černého oceánu,¹³ Společnost pro základy státu,¹⁴ Císařský svaz rezervistů,¹⁵ Císařské sdružení mladých důstojníků a Vlastenecké učiliště,¹⁶ zaměřené na nacionalistickou propagandu mezi rolnictvem. Některé organizace měly málo členů, projevovaly však nemenší aktivitu. Živnou půdou pro vznik malých, uzavřených, možno říci spikleneckých sdružení představovali mladí důstojníci nespokojení s „opatrnou“ vládní politikou. Z jejich organizací, přes svou krátkodobou existenci, se určitě nejproslulejší stala Společnost sakury.¹⁷

*Ministr zahraničí baron
Kidžuró Šidehara*

POLITIKA BARONA TANAKY

Zosobněním snah uplatnit na kontinentě politiku „tvrdé ruky“, popřípadě zasáhnout i vojensky, se stal generál baron Giiči Tanaka. Tento muž dospěl na sklonku dvacátých let na vrchol kariéry a moci. Pocházel ze starého samurajského rodu z Čóšú, což ho logicky předurčovalo pro vojenskou dráhu. Absolvoval kadetku, po čase i Akademii generálního štábu, sloužil v různých místech na kontinentě – v Koreji a Číně. Účastnil se rusko-japonské války v letech 1904/1905, prvním vrcholem jeho vzestupu byla funkce ministra

Generál baron Giiči Tanaka

války v Harově vládě v roce 1918, kdy organizoval intervenci na Sibiři. Ve dvašedesáti letech odešel z aktivní vojenské služby, aby se mohl věnovat politice. Stal se předsedou strany Seijúkaj a 20. dubna 1927 premiérem vlády Japonského císařství. Povahou „byl generál Tanaka pravým samurajem. Spjoval v sobě krutost válečníka, chladnou vypočítavost, pružnost úsudku a lyrický sklon k rozjímání, umění kochat se krásou oblohy, krajiny, květin, elegancí žen... Generál mohl se stejným zaujetím besedovat s dvorním básníkem o slasti osamělého rozjímání i s obhroublým generálem Arakim o cestách japonské expanze“.

Krátce po nástupu do úřadu nový premiér učinil první kroky k uplatnění, řečeno jeho slovy, „pozitivní politiky“. Na 27. června 1927 svolal do Tokia poradu vysokých činitelů říše – historie hovoří o tzv. dálněvýchodní konferenci,¹⁸ již se zúčastnili zástupci ministerstva války i ministerstva válečného námořnictva, lidé z generálního štábu pozemních sil i námořnictva, důstojníci ze štábu Kuantungské armády, diplomaté a „experti“ z Koreje, Mandžuska i vlastní Číny.¹⁹ Hlavním tématem byla přirozeně otázka dalšího vývoje japonské politiky na kontinentě. Konference skončila a 25. července 1927 ministerský předseda předložil císaři memorandum obsahující souhrn o závěrech jednání. Ačkoli šlo o přísně tajný dokument, pronikly na veřejnost informace o jeho obsahu. Někdy bývá odhalení připisováno akci čínské zpravodajské služby, dodnes se vedou spory o pravost a věrohodnost Tanakova memoranda, které naprosto jasně stanovilo agresivní cíle japonské zahraniční politiky. Text dokonce otiskl čínský časopis *China Critic* – to bylo již po generálově smrti v roce 1929.

Memorandum, které Giiči Tanaka předložil císaři „jménem četných poddaných“ hovoří jednak o „dílčích“ cílech japonské expanze, jednak o cíli konečném – tím je ovládnutí světa Japonci.

„Abychom mohli dobýt Čínu,“ píše dědic samurajů z Čóšú, „musíme nejdříve dobýt Mandžusko a Mongolsko. Abychom dobyli celý svět,